

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 27.04.2023

Kabul Tarihi: 14.06.2023

Yayın Tarihi: 23.06.2023

Yazıt Kùltür Bilimleri Dergisi, 2023, 3(1): 32-44

Research Article

Received Date: 27.04.2023

Accepted Date: 14.06.2023

Published Date: 23.06.2023

DOI Number: 10.59902/yazit.1288707

TÜRK KÜLTÜRÜNDE DOMUZ VE BESLENMEYE ETKİ EDEN FAKTÖRLER

Pork in Turkish Culture and Factors Affecting Nutrition

Şükür BÜYÜKİŞIKLAR*

ÖZ

Beslenme kùltürü, toplumların iktisadi ve sosyal hayatları ile ilgili önemli bilgiler vermektedir. Aynı zamanda toplumların beslenme kùltürünü şekillendiren ve sınırlandıran birtakım faktörler vardır. Bunlar kùltür, mitoloji, coğrafya, din, felsefe vb. gibi sıralanabilmektedir. Yukarıda saydığımız faktörler, kimi zaman bir toplumun beslenme kùltürünü baştan aşağıya değiştirmiş kimi zaman belli başlı yiyecekleri sınırlandırmış, kimi zaman da bazı yiyeceklerin yenilmesi konusunda teşvik etmiştir. Kısıtlayıcı etmenleri ele aldığımızda, bazı toplumların beslenme kùltürünün en kritik hayvanı olarak karşımıza domuz çıkmaktadır. Domuz, tarihten günümüze süregelen süreçte beslenme tarihinin en önemli halkalarından biri olurken aynı zamanda en çok yasaklanan hayvanlarından birisi olmuştur. Domuz beslenmesine ve tüketimine karşı oluşan negatifliğin Türk beslenme kùltüründe de bulunması çalışmamızın başlangıcını oluşturmaktadır. Bu çalışmada öncelikle domuzun tarihçesi ve yayılma alanları hakkında genel bilgiler verildikten sonra, domuzun yasaklandığı toplumlardan bahsedilecektir. İlerleyen bölümlerde ise beslenmeye etki eden faktörler incelenecektir. Çalışmanın son bölümünde ise Türk kùltüründe domuzun yeri ve domuzla karşı oluşan bu negatifliğin nedenlerine, geçmiş ve günümüz arasındaki benzerliklerine yer verilecektir. Araştırma konusu birçok disiplini içerisine alması sebebiyle disiplinlerarası bir yöntemle incelenecektir. Bu bağlamda araştırma mitoloji, din, tarih ve kùltür başlıkları içerisinde sınırlandırılarak ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Türk kùltürü, beslenme kùltürü, domuz eti tüketimi, domuz, tarih

ABSTRACT

Nutrition culture provides important information about the economic and social lives of societies. At the same time, there are some factors that shape and limit the nutrition culture of societies. These are culture; mythology, geography, religion, philosophy etc. can be listed as. The factors mentioned above have sometimes completely changed the nutritional culture of a society, sometimes limited certain foods and sometimes encouraged some foods to be eaten. When we consider the limiting factors, we come across the pork as the most critical animal in the nutrition culture of some societies. The pork, while being one of the most important links in the history of nutrition, has also been one of the most banned animals. The presence of negativity against pork nutrition and consumption in Turkish nutrition culture constitutes the beginning of our study. In this study, firstly, after giving general information about the history of the pork and its spreading areas, the societies where porks are banned will be mentioned. The following pages will examine the factors affecting nutrition. In the last part of the study, the place of the pork in Turkish culture and the reasons for this negativity against the pork, the similarities between the past and the present will be discussed.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Afyonkarahisar-Türkiye. E-posta: sbuyukisiklar@gmail.com. ORCID: 0000-0002-4187-2206.

Keywords: Turkish culture, nutrition culture, pork consumption, pork, history

Giriş: Tarihsel Süreçte Domuz ve İnsan İlişkisi Üzerine

Beslenme sözlük anlamıyla “vücut için gerekli besin maddelerinin alımı”dır (URL-1). Toplumlar, örf, adet ve gelenekleri, çeşitli sosyo ekonomik ve kültürel unsurların etkisiyle kendine has bir beslenme kültürü oluşturarak bu kültürü toplumun yeni bireylerine aktarır (Mangır, 1987: 55). Toplumların beslenme kültürüne etki eden bazı faktörler olmuştur. Bunlardan en belirginleri mitoloji, coğrafya, din, felsefe ve kültürdür. Birçok toplum bu faktörler neticesinde kendine has bir beslenme kültürü oluşturur. Oluşturduğu bu yemek kültürünü, kültür erozyonu, din değişimleri vb. özel durumlar olmadığı sürece aynı şekilde kültürel süreklilik yoluyla gelecek nesillere aktarır.

Türklerde tarihi kaynaklardan tespit edebildiğimiz üzere tarih öncesi çağlardan itibaren domuz eti tüketimi, besiciliği ve kurbanı olmadığını görüyoruz. Bu durum ilerleyen çağlarda da devam ederek günümüze kadar ulaşmıştır. İslam dininde alkol ürünlerinin yasak olmasına rağmen bu dini benimsemiş Türk toplumları alkol tüketmiş fakat domuz etinden yine uzak durmuştur. SSCB'nin, Sibiryaya ve Türkistan'da yürüttüğü misyonerlik faaliyetleri neticesinde din değiştiren Türk toplumları arasında da domuz eti yemeye uzun bir süre direniş gösterildiği bilinmektedir.

Domuzla insanlar arasındaki ilişki binlerce yıl öncesine dayanmaktadır. Neolitik Çağ'da, İber Yarımadası'ndan geldikleri tahmin edilmektedir. Bazı bilim insanlarına göre ise domuz, 13.000 yıl önce Anadolu ve Mezopotamya coğrafyasında evcilleştirilmeye başlanmıştır. Domuz evcilleştirme kültürünün bu coğrafyalardan diğer kıtalara yayıldığı görüşü hâkimdir (Otoni vd., 2012: 825). Gebelik süresinin kısa olması, sık doğurması, bir batında ortalama 10-14 yavru vermesi ve kesildiğinde yüksek bir kiloda et hacmine sahip olması gibi özelliklerinden dolayı, yerleşiklerin vazgeçilemez hayvanlarından birisi olmuştur (URL-2).

Domuz, evcilleştirilme aşamalarını geçtikten sonra besi hayvanı kategorisinde dünyaya yayılmaya başlamıştır. Genellikle sulak habitatları sevmesi, yerleşik ve orman kavimleriyle olan ilişkisini artırmıştır. Bu artan ilişki neticesiyle, zamanla insanların besin zincirinde önemli bir yere yükselmiştir. Eski çağlarda Asya, Avrupa, Anadolu ve Ortadoğu'ya doğurganlıklarının fazla olması sebebiyle hızla yayılmışlardır. Günümüzde din faktörü sebebiyle Anadolu ve Ortadoğu coğrafyasının dışında diğer kıtaların hâlen en çok rağbet gören hayvanlarından birisidir (Şahin, 2019: 110).

Domuza olan bu ilginin ana sebebi yüksek et hacmine ulaşması ve iktisadi açıdan diğer hayvanlara göre insanlara daha çok kazanç sağlamasıdır. Domuz, Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinin birinci basamağındaki yemek ihtiyacına önemli bir katkıda bulunarak insanların büyük ilgi göstermesine neden olmuştur.

Bu ilgi öylesine artmıştır ki, Çin'deki kasaplık domuz sayısı 454 milyona ulaşmıştır. Çin, günümüzde domuz eti tüketiminde birinci sıradadır. Domuz, Avrupa kıtasında da yüksek miktarlarda yetiştirilmekte ve tüketilmektedir. 2017 yılının verilerine göre domuz sayısı "Almanya'da 25,758 milyon; İspanya'da 29,971 milyon; Fransa'da 13,353 milyon; Hollanda'da 12,296 milyon; Polonya'da 11,908 milyon; İtalya'da 8,571 milyon; Birleşik Krallık'ta 4,713 milyon; İrlanda'da 1,616 milyon ve Finlandiya'da 1,108 milyondur." (URL-3).

Çin'deki ve Avrupa kıtasındaki verilere baktığımızda domuz yetiştiriciliğinin ve tüketiminin yüksek miktarlara ulaştığını söyleyebiliriz. Dünyada domuzun kulanımı bu denli artsa da yine de bazı toplumlar arasında tüketilmemeye devam etmektedir. Genel olarak bakıldığında domuz tüketmeme fikri katı bir şekilde Orta Doğu orjinli toplumlarda görünmektedir.

Domuz eti tüketmeme ve besiciliğini yapmama ağırlıklı olarak eski medeniyetlerin beşiği olan Orta Doğu'daki toplumlarda görülür. Orta Doğu coğrafyasında görülmesinin sebebi genel olarak din faktörüne bağlanır. Bu görüşe Tevrat, İncil ve Kuran bağlamında katılabiliriz. Çünkü bunlardan önceki devirlerde kesin olarak semavi bir dinin varlığına Orta Doğu coğrafyasında rastlanmamıştır. İlerleyen yıllarda yeni bulgular bulunduğu takdirde bu görüşümüzü değişecektir. Domuza karşı ilk kötü bakışının izlerine Sümer mitolojisinde rastlanmaktadır. Sümer inancına göre Tammuz bir sonraki uyarlamasında ise Adonis olan tanrı, bir domuz tarafından öldürölür (Hançerlioğlu, 2008: 249). Bu durum domuza 'Tanrı Katili' sıfatının kazandırmış ve kendisinden tiksinişmesine yol açmıştır.

İlerleyen süreçte tam manasıyla domuz karşıtlığı olmasa da domuzun kısmen yasaklanması Antik Mısır'da görölmüştür. Antik Mısır'da, kutsal olarak kabul gören tapınaklara; ibadete gelmeden önce domuza dokunmuş ve domuz besiciliği yapan insanlar alınmamıştır (Herodotos, 2018: 141-142; Macit, 2015: 266). Bu uygulama Sümer mitolojisi orjinli olan tanrı katili domuz düşüncesinin bir yansıması gibi görünmektedir. Çünkü tapınaklar, kutsal yerler ve tanrıların evi olarak kabul edilir. Tanrıların evine tanrı katletmiş bir hayvanla temas eden insanların girememesi kararı da yüksek ihtimalle tanrıların gazabını üzerlerine çekmek istemeyen yöneticiler tarafından alınmıştır (Gürel ve Muter, 2007: 540).

Domuza karşı ilk kesin yasağa Tevrat'ta rastlarız. *Eski Ahit*'in otuz dokuz kitabından biri olan *Levililer*'de "Ve domuzu, çünkü çatal ve yarık tırnaklıdır, fakat geviş getiremez, o size murdardır" (Kitabı Mukaddes Eski Ahit, 1969: 108), şeklinde neden yenilmeyeceği belirtilerek kesin olarak yasaklanmıştır. İncil'de ise net olarak domuz yenilmesini yasaklayan bir vahiy bulunmasa da Matta İncil'indeki bir bölümde domuza karşı negatiflik şu şekilde belirtilmiştir; "Mukaddes olanı köpeklerle vermeyin ve incilerinizi domuzların önüne atmayın ki, onları ayakları altında çiğnemesinler ve sonra dönüp sizi parçalamasınlar." (Kitabı Mukaddes Yeni

Ahit, 1969: 7) Kutsal dinlerin tamamlayıcısı olarak kabul edilen Kur'an-ı Kerim'de ise domuz eti şu ayetle yasaklanmıştır:Er

“Size yalnız şunları haram kıldık: Meyte/ölü kan, domuz eti, bir de Allah'ın gayrisinin namına kesilen. Sonra kim bunlardan yemeğe muztar/zorda kalırsa, diğerinin hakkına tecavüz etmemek ve zaruret miktarını geçmemek şartı ile ona da günah yükletilmez. Çünkü Allah gafur, rahimdir.” (Kur'an-ı Kerim, 2: 173).

Domuz eti tüketilmemesi düşüncesi yukarıda verilen örneklerden anlaşılacağı üzere çoğunlukla Orta Doęu halklarında görölmüştür. Peki, tarihi kaynaklardan edinilen bilgilere göre domuz eti tüketmemiş olan Türklerin, domuz eti tüketimine karşı olmasının sebebi nedir? Türklerin domuz kurban etmediklerinden ve yetiştirmediklerinden ilk olarak Herodotos bahsediyor; “Kurban kesme törenleri böyledir. řunu da belirtelim ki, domuz kurban etmezler, hatta topraklarında üretmezler bile” (Herodotos, 2018: 319). Burada bahsedilen topluluk Saka/İskitlerdir. İskitlerden başlayan bu süreçte günümüze kadar ne yazılı ne de arkeolojik verilerde, asimile olmuş Türk toplulukları hariç domuz tüketimine ve yetiştiriciliğine rastlanmamıştır. Toplumların beslenme kùltürünü belirleyen birtakım faktörler vardır. Bunlar; mitoloji, felsefe, coğrafya, kùltür ve dindir. Biz konumuzla alakalı olarak aşağıdaki bölümde mitoloji, kùltür ve felsefe cihetlerini ele alacağız.

1. Beslenmeyle İlişkili Faktörler

1.1. Mitoloji ve Beslenme

Mit, insanların hafızası ve bilinçaltındakilerin fiziksel olarak dışa vurumudur (URL-4). Mitler ilk önce sözlü metinlere, yazılı metinlere ve ritüellere yansır. Hayatın her alanını düzenleyen mitlerin beslenme düzenine de etki etmesi oldukça normaldir. Çünkü kutsal dinlerin ve mitlerin genelinde insan topraktan yaratılmıştır.

Mitolojilerde topraktan gelen insanoğlunun yine topraktan yetişen besinlerle hayatta kalabileceği görüşü hâkimdir. Bunun en ilkel biçimli yansıması Kybele isimli ana tanrıçadır. Kybele'nin ana rolü kendisi için dua eden insanların, ekinlerini ve hasatlarını bereketli kılıp onların yıl boyunca açlık çekmemelerini sağlamaktır. Sümer mitolojisinde tahıl tanrıçası Aşnan ile sığır tanrısı Lahar vardır. Bunların görevi bol yiyecek sağlamaktır (Güveloğlu, 2018: 135). Yunan mitolojisinde ise aynı görevi Demeter isimli tanrıça yerine getirmektir (Sears, 2017: 98). Demeter, bereket, toprak ve hasat tanrıçasıdır. İnsanlar ihtiyaçları olan besinleri elde etmek için ona yalvarmışlarıdır. Yine Yunan mitolojisinde kutsal olan hayvanlar vardır. Bu hayvanlardan biri de domuzdur. Telephos efsanesine göre Mysia kralı Teuthras'ın avlanırken karşısına bir yaban domuzu çıkmış, domuz Teuthras'a kendisini öldürmemesi için yalvarsa da Teuthras domuzu vurmuştur. Vurulduktan sonra Artemis tapınağına saklanan domuz burada ölmüştür. Teuthras, kutsal

hayvanı öldürdü diye Artemis tarafından çılgnlık veren bir hastalığa çarptırılmıştır (Erhat, 2000: 281).

Çin'in erken dönem mitolojisinde domuz doğaya benzetilmiştir. Çin halk inancında ise yiğitlik sembolü olarak görülmüş ve Çin astrolojisinde de namuslu olmanın simgelerinden biri olmuştur (Korkmaz, 2010: 333). Bir efsaneye göre Çin'de uzun süren bir kuraklık zamanından sonra tanrıça Guan Yin göğüslerini sıkıp yüzüne süt yollamış ve bu süt pirinç tarlalarına dolmuştur ve burada yetişen pirinçlerden insanlar açlıklarını gidermişlerdir (Güveloğlu, 2018: 135). Çin'e coğrafya ve mitoloji olarak yakın olan Hint mitolojisinde tanrı Varaha (Vişnu) birçok cisme bürünebilmektedir. Büründüğü cisimlerden birisi ise domuzdur (Hançerlioğlu, 2000: 538).

Kelt mitolojisine baktığımızda ise doğrudan totemizm inancıyla paralel olarak bitki ve hayvan tanrılara rastlarız. Genel anlamda Kelt mitolojisinde meşe ağacı, karga, boğa ve yaban domuzu olmak üzere birçok hayvana tapınım vardır (Hançerlioğlu, 2000: 249). İskandinav mitolojisinde Thor'un bineği olan domuz ne kadar kesilip yenilse de iki kemiği sağlam olduğu müddetçe her defasında yeniden doğup canlanmıştır. Günümüz Anadolu'sunda var olan "toprak ana", "tabiat ana" gibi terimler antik dönem mitlerinin günümüze yansımasıdır. İnsanların belki de en önemli duygularından olan hayatta kalma dürtüsü, mitlerin insan üzerindeki egemenliğini genişletmiştir. Hayatını devam ettirmek isteyen insanoğlu mitlerin yasakladığı veya onayladığı her şeyi emir bilmıştır.

1.2. Kùltür ve Beslenme

Kùltür, bir toplumun örf, adet, gelenekler ve folkloruyla nesiller boyu kendine has bir yaşam biçimi oluşturmalarıdır. Beslenme kùltürü de nesiller boyunca bir sonraki kuşağa özenle aktarılmaya devam etmiştir. Çünkü "Yiyeceklerin üretimi, tüketimi, hazırlanması tamamen kùltürün öğeleri olan gelenekler, sevmek-sevmemek, inançlar, tabular, boş inançlarla bağlantılıdır" (Talas, 2005: 175). Beslenme kùltürü, bir toplumun diğer toplumlardan farklı olduğunu gösteren en önemli kriterlerdendir. Toplumlar her zaman diğer toplumlardan farklı olmaya çalışır. Bu farklılıklar ise en çok beslenme kùltüründe hissedilir. Farklı bir toplumun alışık olmadığımız müziğini duymamazlıktan gelebilirsiniz veya o kùltürün kıyafetlerini giymeyip reddedebilirsiniz. Oysa yediğiniz bir şey vücudunuzdan içeri girmektedir, onun saldırısı içinize doğrudur, eğer tadından da hoşlanmadıysanız artık onu engelleyebilecek bir çareniz yoktur. İşte bu yüzden toplumlar beslenme kùltürlerinde daha tutucu bir yol izlemişlerdir. Örneğin; "Bir çöl Arabı çekirgesini cıtır cıtır afiyetle yerken, şu çılgn gâvurların sümüklü böceği veya kaplumbağa çorbasını nasıl yiyebildiğine hayret ediyordur." (Belge, 2001: 40).

Toplumlar tarafından yiyeceklere karşı her zaman bir önyargı olmuştur. Bunun ana sebebi din olarak görülse de asıl sebep kùltürdür. Kùltür, ne yiyeceğimize hatta neyi nasıl yiyeceğimize bile büyük ölçüde karar vermektedir. Bu bir yemeğin

yasaklanması veyahut yenilmemesi gereken bir yemeği yiyen kişinin toplumdan tarafından dışlanmasına kadar uç noktalara çıkabilmektedir. Belli başlı yemeklerin yenmemesi gibi bilinçli edimlerimiz, yùksek oranda soya çekim tarafından belirlenmiş bilinçdışı bir katmandan gelmektedir. Bu katman, atalardan gelen ırk ruhunu oluşturan birçok iz barındırır (Le Bon, 2018: 31). Önceden belirlenen bu yasaklar ise kùltürel bellek yoluyla nesilden nesile aktarılarak toplumların içerisinde yaşamaya devam eder. Mısırolog aynı zamanda bir kùltür bilimci olan Jan Assman, kùltürel belleği şu şekilde açıklamıştır: Kùltürel bellek, büyük ölçüde grup içinde anlamlı olarak kabul edilen şeylerle özdeştir (Assman, 2018: 39). Toplumların birçoğu bugün bazı şeylere karşıysa veya bağlıysa bunlar kùltürel bellek yoluyla kendilerine aktarılan dùřünceler bütünüdür. Buna örnek olarak, günlük hayatta verdiğimiz tepkilerden tutun, selamlaşma şekillerimize ve yemek kùltürümüze kadar her şeyde kùltürel bellek yoluyla gelen dùřüncelerin etkisi vardır. Bu süreç dünyaya gözlerimizi açar açmaz başlar şöyle ki “Bir topluma doğmuş bir insan nasıl kendi toplumunun dilinde kullanılan sesleri bebeklikten duya duya alışıyor, öğreniyor ve sonra kullanıyorsa, lezzet için de böyle kendinden önce, toplumsal olarak belirlenmiş yapılarla karşılaşıyordu. Ve toplumsal olarak belirlenen bu yapıyı doğal sayıyordu” (Belge, 2001: 40). Bebeklikten karşılaşılan bu yapı sosyal çevreler tarafından harmanlanarak gelecek bir sonraki nesile aktarılır. Toplumlar kùltürleri dışındaki dayatmalara her devirde sert tepkiler vermişlerdir. Bu durum beslenme kùltüründe de aynıdır. Bir toplum tahıl ve sebze ağırlıklı beslenirken, başka bir toplum sebze yemeyi kendine büyük bir hakaret sayabilir. Bir Meksikalı bol baharatları yiyecekleri severken bu durum bir İngiliz için felaket olabilir. Bir Çinli köpek eti yiyebilirken, bu durum bir Alman için mide bulandırıcı olabilir. Bunun gibi pek çok örnek verilebilir. Buradaki asıl sorun hangi toplumun neyi ne için yemediğidir? Bir yiyeceğin günümüzde tüketilmeme sebebiyle geçmişteki tüketilmeme sebebi aynı mıdır? Yoksa günümüzde bu yiyeceğin tüketilmemesinde başka faktörler etkili olmuş mudur? Bu soruları sorarak amacımıza ulaşabiliriz. İlk bölümlerde bahsettiğimiz üzere Türk toplumunun İslamiyet öncesinde de domuz eti tükettiğine veya besiciliğini yaptığına rastlanmamıştır (Kafesoğlu, 2016: 305). Eğer bu durum için din faktörü ele alırsak Türklerin eski dininin yazılı belgeleri elimize ulaşmadığı, sözlü edebiyatta da böyle bir řeye rastlanmadığı ve İslamiyet’ten önce de domuz eti tüketmedikleri için başlangıçta hatalı bir varsayım kullanmış oluruz. Coğrafya üzerinden gidersek, yakınlarındaki Proto-Moğol kabileleri bozkıra çıktıklarında da domuz besiciliğine ve etini yemeye devam etmişlerdir. Peki, Türklerin domuz tüketmeleri veya besiciliğini yapmamaları için hiçbir sebep yokken neden yapmamışlardır?

2. Türk Kùltür erevesinde Domuza Bakış

2.1. Türk Mitolojisinde Domuzun Yeri

Türkler dünyanın dört bir yanına dağıldıkları için mitolojilerine her coğrafyada rastlamamız mümkündür. Bu sebepten dolayı mitolojinin takip edilmesi

zorlaşsa da ana hatlar ve başlıca fikirler bellidir. Böylelikle Türk toplumunun neyi kutsallaştırdığını neyi yerdığını veya hangi şeylere karşı uzak durduğunu rahatça öğrenebilmekteyiz. İlk olarak Türk mitolojisinde domuzun izine şaman dualarında rastlanmıştır. Şamanlar eski çağların din adamı, akıl hocası veya sağlık görevlileridir. Toplumla iç içe olmalarından dolayı her hareketlerinde toplumun hafızasını dış dünyaya yansıtmışlardır. Din adamı vasıflarından dolayı ruhlarla, yer altı ve yer üstü varlıklarla sürekli iletişim halinde olan şamanlar bu etkileşimi yaptıkları dualara da aktarmışlardır. Bir şaman duasında domuz Erlik 'in bedeninde vücut bulmuştur; "Şaman dualarında Erlik müthiş bir canavar olarak tasvir edilir. O, atlet vücutlu bir ihtiyardır. Gözleri ve kaşları kömür gibi kapkara, çatal sakalı dizlerine kadar uzamış yaban domuzunun azı dişlerine benzeyen bıyığı kulakları üzerine yerleştirilmiştir" (İnan, 2017: 35). Erlik, Türk mitolojisinde yer altı ruhlarının en büyüğüdür. İslamiyet'teki şeytanla çok benzer olmasa da ona benzetilmektir. Burada asıl sormamız gereken soru Türklerin coğrafyasında birçok hayvan varken Erlik'in tasvirinde neden domuz kullanmıştır?

Çuvaşlar, Türk boy birliğinin içerisinde en erken ayrılan Türk topluluğudur. Dilleri, mitolojileri ve kültürlerinde eski Türklüğün en derin izlerine ulaşırız. Türk boy birliğinden erken bir dönemde ayrılmaları eski kültürlerini muhafaza etmelerinde büyük rol oynamıştır. Çuvaş inanışlarında Vupir adlı birçok hastalığa sebep olan bir ruh vardır ve bu ruhun suretlerinden birisi de domuzdur (Arık, 2012: 72). Yukarıda bahsettiğimiz üzere Türk boy birliğinden erken ayrılmaları ve eski inanışların özünü barındırmaları sebebiyle, kötü bir ruhun domuzla benzemesi durumu eski dönemlerden itibaren bu hayvana karşı olumsuz bir bakışın sebebidir. Bu karşıtlığı din boyutuyla açıklamamız için elimizde yeterli veri olmadığından başka sebepler üzerine yoğunlaşmamız gerekmektedir. Mitoloji ve din bir milletin yemeklere karşı bakışında önemli olsa da burada asıl önemli olan bahis sosyolojidir. Freud, bu durumun sosyolojik boyutuyla ilgili şu öneride bulunmuştur: "Bizim bilinçli hareketlerimiz, zihnimizde kalıtsal olarak var olan bilinçaltı temelinin bir sonucudur. Bu temel, nesilden nesile miras bırakılan bir ırkın düşünce yapısını oluşturan çok sayıda ortak özellikten oluşmaktadır" (Freud, 2019: 21).

Domuzla karşı bir diğer olumsuz bakış Altay Türklerinin dualarına da yansımıştır. Bir Altay duasında domuzdan şu şekilde bahsedilmektedir; "Gök kaban, yani yaban domuzu, sen cinlerin en yamanı ve kötüsüsün" (Ögel, 2010: 684). Domuz, burada benzetilme ögesi özelliğinin dışına çıkarılarak bir ruha metamorfozlaştırılmıştır. Dönüştüğü ruh ise ruhların en kötüsü konumundadır. Bir hayvan nasıl bir kabahat işlemiştir ki Türk toplumunun gözünde bu kadar kötü bir üne sahip olmayı başarabilmiştir?

2.2. Türk Kültüründe Domuzun Yeri

Türk kültüründe birçok hayvana, bitkiye, yer altı ve yer üstü varlıklara kutsallık atfedilmiştir. Bu varlıklardan kimi zaman korkulmuş kimi zamanda saygı

duyulmuştur. Domuz bu iki kategorinin de dışındadır. Çünkü ne korkulmuş ne de saygı duyulmuştur. Tarihsel süreçte takip edebildiğimiz üzere Türk toplumlarında, çoğunlukla domuzdan uzak durma eğilimi vardır. Bu uzak duruşun en görünür yansıması da kültürleridir. Kültürün yansıması olan atasözlerin de bilmece-lerde bir toplumun genetik hafızasına rastlarız. Çünkü “Atasözleri öncelikle ortak duygularla ilişkilidir. Bu duygunun merkezi hedefi, ‘her hücrenin organizmanın bütünü ile uyum içinde olması’ anlamındaki dayanışmanın sağlanmasıdır. Burada söz konusu olan iletişimsel alışverişin temeli, günlük yaşamın işleyişi kurallarını oluşturan değerler ve normlardır” (Assman, 2018: 151). Hristiyanlığı benimsemiş olan Gagavuzlarda, bir kişiye domuz denildiğinde onun görgüsüz ve kaba olduğu anlaşılır yine Gagavuzlarda domuzla ilgili “Kolver sofraya altına aktarsın onu: Domuzun, sofranın altına girmesine izin verirsen sofrayı altüst eder” (Gaydarci vd., 1991: 80), şeklinde atasözü vardır. Hakaslarda domuz hakkında olumsuz bir bilmece vardır; “Harağı par tigr körbinçe, hulağı par turbaanda, ispinçe: Gözü var göğü görmez, kulağı var durmayınca iştmez” (Arıkoğlu, 2003: 222). Bu olumsuzluk durumuna bütün Türk toplumlarında rastlamamız mümkündür. Çuvaşlarda dini asimilasyona uğramış olsalar da domuzla karşı uzak duran topluluklardandır. Onların domuzla karşı bu tutumu şu şekilde açıklanmaktadır; “Çuvaşların geleneksel dini inanışlarına göre domuz kurban için uygun olmayan bir hayvandır. Eskiden Çuvaşların domuzu sevmediği bundan dolayı onların domuz beslemedikleri ve etini yemedikleri bildirilir. Çuvaşların inanışına göre domuz gördüğü her şeyi yer. Çuvaşlar arasındaki bir rivayete göre o aynı zamanda nankör bir hayvandır” (Arık, 2012: 80).

Yine Çuvaşlarda domuzla alakalı deyimler vardır. Bu deyimlerde yukarıda olduğu gibi olumsuz yöndedir. Bunlar şu şekildedir; “Sısnana surih tivaymin: Domuzu koyun yapamazsın. Sısnanın pılçıkta mamikin tuyinni: Domuzla balçıkta pamuk gibi gelirmiş” (Yılmaz ve Mişşi, 2003: 226). Türkmenlerde domuzla ilgili birçok deyim olduğu için biz yalnız “Donuz gözi yyldyz görmez” (Geldiyew ve Altyew, 2002: 119), kullanmayı tercih ettik. Kırgızlarda, İslamiyet’ten sonra olduğu ya da eskiden beri kullanılan fakat din değişimiyle dönüşüme uğradığı düşünülen domuzla ilgili bir atasözü vardır; Sopusungan moldonun üyünön ceti kamandin başı çığıptır: Sofuluk taslayan molların evinden yedi yaban domuzunun başı çıkmış. Anadolu Türklüğünde ise birkaçı İslamiyet tesirli olduğu anlaşılabilir de domuzla ilgili birçok atasözü ve deyim vardır. Bu deyimler ve atasözleri herkes tarafından bilinse de domuzla karşı olan olumsuz tutumun bir bütün halinde verilebilmesi için makalemize aldık. Bunlar; Domuzdan toklu çıkmaz, aç aslan tok domuzdan yeğdir, domuz derisi post olmaz eski düşman dost olmaz, devletin malı deniz yemeyen domuz, domuz gibi olmak, domuz gibi tıknamak, domuzdan bir kıl çekmek, domuzluk etmek vb. gibidir.

Jean Paul Roux’un aktardığına göre Yakutların ve Kalkaların da domuz eti tüketmediğini görüyoruz:

Mostaert, Moğol toplumlarında domuz etinin (ve tavuk yumurtasının) yalnızca Çin'in yakınlarında yaşayan ailelerce yenildiğini vurgulamıştır. Yakutların ise etini sevmedikleri için domuz yetiştirmedikleri varsayılmaktadır. Kalkalar ise bu hayvandan açıkça nefret ederlerdi... Kalkalara gelince, sınırlarında oturan bazı Sibiryaya toplumlarına Tunguz adını bu hayvana karşı duydukları tiksintiden dolayı verdikleri anlaşıyor... Kitanlarda ata domuz vardır... Üstelik Tunguzlar domuzu hem yetiştirir hem de yerlerdi. (Roux, 2005: 372-373).

Burada akıllara Roux'un da aktardığı gibi Türkler, Tunguzlara domuz besledikleri için mi Tunguz adını takmışlardır sorusu geliyor. Keza şu an hala Anadolu'nun bazı yörelerinde kullanımda olan tonguz kelimesi eskiden Türkçede domuzun karşılığıdır. Bu soruya net bir cevap verebilmemiz için Tunguzların kendi dillerinde domuzla ne isim verdiklerini bulmamız gerekmektedir. Roux Kaşgarlıdan, Türk av tasvirinde köpeklerin yakaladıkları yaban domuzu ve tilkilerin taşlanarak öldürüldüğünü aktarır (Roux, 2005: 108).

En baştan günümüze kadar silsile halinde Türk toplumlarında domuzla karşı itici bir bakış açısı vardır. Bir toplumda iki nesil bile geçmeden kültürel tabanda birçok olgu değişebilirken Türk toplumlarındaki domuzla karşı olan bu önyargı uzun yıllardır neden değişmemiştir? Sanırım burada kulağımızı biraz soya çekim yasasına vermemiz lazım. Soyaçekim yasasına göre "Bir ırka mensup bütün bireylerin birbirine benzemesi, o ırkın ruhunu oluşturan bilinçsiz unsurlar vasıtasıyla gerçekleşir; aynı bireylerin farklılık göstermeleri ise eğitimin meyveleri olmaktan ziyade istisnai bir soyaçekime işaret eden bilinçli unsurlardan gelir. Akıl yönünden hiçbir şekilde benzeşmeyen kimseler; içgüdüler, tutkular, duygular yönünden sıkı bir benzerlik gösterebilir" (Le Bon, 2018: 31-32).

2.3. Domuz Milli Bir Tabu mu?

Her toplumun tabu haline getirdiği bir hayvan, nesne veya bitki olabilir. Tabu haline getirilen şeylerden korkulur, saygı duyulur veya uzak durulur. Bu bağlamda Türklerin domuzu tabu haline getirdiklerini söylemekte bir beis yoktur. Çünkü mitoloji, kültür ve sosyolojik anlamda domuzla karşı sürekli bir karşı tutum vardır. İlk anda "Türkler domuzu bir tabu haline getirdiyse neden takvimlerinde kullanmışlardır?" sorusu akıllara gelebilir. On iki hayvanlı takvim Türk icadı olsa da içindeki bazı hayvan isimleri ödünçlemedir. Domuz, ejder gibi isimlerin Çin ve Moğol tesiriyle Türk takvimine girdiği düşünülmektedir (Turan, 2004: 75- 76). Çin'de domuzla verilen değerden yukarıda bahsetmiştik yine Çin'de bulunan bir kitabedeki domuz bahsi sözlerimizin doğruluğunu ortaya çıkaracaktır" T'ang'lar zamanında bir direğe oyulmuş Çince bir kitabede "Kien-yuan"ın ikinci yılında (M.S.-759) domuz yılı tavşan ayı üzerine müesses olarak "28'inci gün dikildi" yazılıdır... 572 tarihinde ölen Yuwen-hou'nun annesi oğluna yazdığı bir mektupta "Ben büyük kardeşinizi sıçan, ortanca kardeşinizi tavşan ve sizi de ejder yılında

dünyaya getirdim' diyordu... Mesela Li Ki'de "Semanın oğlu baharın üç ayında koyun, yazın üç ayında horoz, senenin ortasında öküz, üç ay güzün köpek ve üç ay kış esnasında domuz yer' denilir..." (Turan, 2004: 69).

Moğollarda domuz bahsine gelindiğinde ise Ögel bu konu hakkında şu görüşü sunmuştur:

İkinci Kitan atası, yaban domuzu başlı imiş: Domuz derisi giyinirmiş. O da bir çadırda oturur ve yalnızca kabilenin önemli işlerini görüşmek için dışarı çıkarmış. Domuz derisinden yapılmış elbisesi, karısı tarafında çalınunca, o da ortadan yok olmuş... Kitan kabileleri Çin'in kuzeyinde büyük bir imparatorluk kurunca, hanedanlarına asalet aramışlardı. Bütün çabalarına rağmen eski bir Türk kölesi olduklarını da unutmamışlardı. Nerede Orta Asya Türk imparatorluklarının mantıkla kurulmuş ve iptidailikten arınmış efsaneleri nerede bunlar? Yüksek kültüre sahip olan kavimlerin bu efsaneleri anlatarak, bunlardan edebi bir zevk almalarına imkân yoktur. Bunlar, tıpkı peri masalı gibidirler. Hep, Türklerin iğrendikleri şeylerle doludur (Ögel, 2003: 603).

Çinlilerin ve Moğolların domuzla bu kadar düşkün olması Türklerin domuzla karşı bakışını negatif yönde değiştirmiş olabilir. Çünkü Türklerin tarih sahnesine çıktığı yıllarda en çok karşı karşıya geldikleri toplumlar Çinliler ve Moğollar olmuştur. Bu durumu başka bir açıdan ele alırsak "Sınır koyucu yapı saf haliyle düşüldüğünde, 'kültürü' yaşamı sürdürmenin bir biçimi olarak kabul edilebilecek diğer biçimlere karşı ayırmaz, aksine kültürü sadece kendine ait, yani insanlık dışı olarak gördüğü tüm diğer kültürlerle karşı geçerli tek evren kabul eder." (Assman, 2018: 163) sonucuna varmış oluruz. Kùltürler en temel yargılarını dışa karşı kapalılıkla korumayı başarabilmiştir. Yeniden on iki hayvanlı takvimden ilerlediğimizde, Kazaklarda bulunan bir âdete rastlıyoruz. Bu âdete göre bir insan, doğduğu yılın hayvanını öldürmez, boğazlamaz; domuz yılında doğanlar ise bunu söylemeye çekinip kara geyik yılında doğduklarını söylemiş (Turan, 2004: 90). Buradaki domuz adının söylenmeyişi İslami bir unsura bağlanabilir. Lakin kültür devam eden bir süreç olduğu için bu algının İslamiyet öncesinde de olması mümkündür.

Türkler arasında geçmişten günümüze süreklilik halinde devam eden domuz karşıtlığının sebepleri arasında kültürel özelliklerin diğerlerine göre nispeten daha önemli olduğu görülmektedir. Çünkü günümüzde bile Türk insanına neden domuz tüketmediğinin (din dışında) sebebini sorduğumuzda aldığımız ortak cevaplar; domuzun pis olması, pislüğün içinde yaşaması, kendi pislüğünü yemesidir. Bu sebepler din dışı cevaplardır ve geçmişten günümüze gelen Türk kültür yapısının günümüz Türk insanının belleğinde yaşayışdır; "Bellek canlıdır ve sürekli iletişim içinde varlığını sürdürür..." (Assman, 2018: 45). Toplumsal belleğin varlığı inkâr edilemez yalnız bireysel bellekte vardır. Tabi ki bu bellek bireylere aittir lakin

bellek her zaman için toplum tarafından belirlenir (Assman, 2018: 44). Kültür tarafından işlenen belleğimiz hayata karşı genel yargılarımızı oluşturur.

Sonuç

Domuzun tarihsel serüvenini, yayılma alanlarını; beslenmeye etki eden faktörleri ve domuzun Türk folklorundaki yerini genel hatlarıyla sunduk. Araştırmamızda elde ettiğimiz sonuçlar bize gösteriyor ki Türk toplumunda domuz karşıtlığının ana nedeni kültür ve kültürü oluşturan ana unsurlardır. Şu anki Türk toplumu din dışı sebeplerden dolayı neden domuz eti tüketmiyorsa geçmişteki Türk toplumlari da bu sebepten dolayı domuz eti tüketmiyorlardı. Bu, geçmişini günümüz değerlerine göre düşünmek gibi gözükebilir fakat yukarıda da bahsettiğimiz gibi kültürel bellek unsuru burada bu görüşe karşı çıkmaktadır. Çünkü bu bağlayıcı yapının oluşturduğu birlik dış dünyaya karşı bir savunma mekanizmasıdır. Bu durum günümüzde bir ailenin iç unsurlarını dışarıya karşı koruması gibidir.

Kültür, geçmişten geleceğe köprü olduğu gibi gelecekte geçmişe de köprü olabilmektedir. Kültürün gördüğü bu köprü vazifesiyle Türk toplumunun neden domuz tüketmediği dışında da birçok soruya cevap bulabiliriz. Türk tarihinde basit gibi görülen veyahut üzerinde fazla durulmayan incelediğimiz konu gibi pek çok konu vardır ve bunların objektif bir şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu konuda ise değerli sosyologlarımıza büyük iş ve aydınlatılacak birçok konu düşmektedir.

Kaynakça

- Arık, Durmuş (2012). *Hıristiyanlaştırılan Türkler Çuvaşlar*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Arıkoğlu, Ekrem (2003). *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi Hakas Edebiyatı*. C. 25. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Arslan, Ahmet (2011). *İlk Çağ Felsefe Tarihi 1 Sokrates Öncesi Yunan Felsefesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Assman, Jan (2018). *Kültürel Bellek Eski Yüksek Kültürlerde Yazı Hatırlama ve Politik Kimlik*. Çev. Ayşe Tekin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bayat, Fuzuli (2011). *Türk Mitolojik Sistemi Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi*. C.2. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Belge, Murat (2001). *Tarih Boyunca Yemek Kültürü*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bon, Le Gustave (2018). *Kitleler Psikolojisi*. Çev. Elif Kanur. İstanbul: Say Yayınları.
- Erhat, Azra (2000). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Freud, Sigmund (2019). *Grup Psikolojisi ve Ego Analizi*. Çev. Elif Yılmaz. Ankara: Dorlion Yayınları.

- Gaydarci, Gavril A. vd. (1991). *Gagauz Türkçesinin Sözlüğü*. ev. İ. Kaynak, A. Mecit Doğru. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Geldiyew, Gurbandurdy. ve Altyyew, Annamyrat (2002). *Türkmen Nakyllary we Atalar Sözi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Gürel, Emet ve Muter, Canan (2007). "Psikomitolojik Terimler: Psikoloji Literatüründe Mitolojinin Kullanılması". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1): 537-569.
- Gvelolu, Ali (2018). *Antik a'da Beslenme ve Damak Tadı*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Hançerlioğlu, Oktay (2000). *Dünya İnançları Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Herodotos (2018). *Tarih*. ev. Müntekim kmen. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- İnan, Abdülkadir (2017). *Tarihte ve Bugün Őamanizm Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kafesoğlu, İbrahim (2016). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kathleen, Sears (2017). *Mitoloji 101 Eski Yunan ve Roma Mitolojisi Hakkında Bilmeniz Gereken Her Şey*. ev. Ekin Duru. İstanbul: Say Yayınları.
- Kitab-ı Mukaddes* (1969). İstanbul: İstanbul Matbaacılık A.Ő.
- Korkmaz, Esat (2010). *Ansiklopedik Simgeler Sözlüğü*. İstanbul: Anahtar Kitapları Yayınevi.
- Kur'an-ı Kerim* (2006). İstanbul: Kahraman Yayınları.
- Macit, Yüksel (2015). "Yiyecek-İçeceklerde Haram-Helalliiğin Kriteri ve Bu Konuda Arap Kültürünün Etkisi". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2): 265-271.
- Mangır, Mine (1987). "Yiyecek Alışkanlıkları". *The Journal of Food*, 12(1): 55-59.
- Ottoni, Claudio et al. (2012). "Pork Domestication and Human-Mediated Dispersal in Western Eurasia Revealed Through Ancient DNA and Geometric Morphometrics". *Molecular Biology and Evolution*, 30(4): 824-832.
- gel, Bahaeddin (2010). *Türk Mitolojisi, C. 2*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- gel, Bahaeddin (2013). *Türk Mitolojisi, C. 1*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Roux, Paul Jean (2005). *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*. ev. Aykut Kazancıgil ve Lale Arslan. İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Şahin, Güven (2019). "Türk Dünyasında Domuz Yetiştiriciliği ve Türk Kültüründe Domuz". *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 5(9): 104-122.
- Talas, Mustafa (2005). "Tarihi Süreçte Türk Beslenme Kültürü ve Mehmet Erz'e Göre Türk Yemekleri". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 18: 273-283.

Turan, Osman (2004). *On İki Hayvanlı Türk Takvimi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Yılmaz, Metin ve Mişş, Yuhma (2003). *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*
Çuvaş Edebiyatı C.25. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Yu-Lan, Fung (2009). *Çin Felsefesi Tarihi*. Çev. Fuat Aydın. İstanbul: İstanbul Bilgi
niversitesi Yayınları.

Elektronik Kaynaklar

URL-1: "Beslenme". <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim: 19.09.2022).

URL-2: "Pork". <https://www.britannica.com/animal/pork-mammal-group> (Erişim:
04.06.2023).

URL-3: "2017 Domuz Verileri". [https://www.drdatastats.com/dunya-hayvancilik-
haritalari-2017-yili/](https://www.drdatastats.com/dunya-hayvancilik-haritalari-2017-yili/) (Erişim: 05.04.2021).

URL-4: "Myth". <https://www.britannica.com/topic/myth> (Erişim: 04.06.2023).

Çalışmanın yazarı/yazarları "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İL-
keleri" çerçevesinde aşağıdaki hususları beyan etmişlerdir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Finansman: Bu çalışma için herhangi bir kurum ve kuruluştan destek alınmamıştır.

Destek ve Teşekkür: Yazar tarafından çalışmayla ilgili herhangi bir destek veya teşekkür beyanında
bulunulmamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmanın araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak ya-
zarın/yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

Yazarın Notu: Bu çalışma ile ilgili yazarın beyan ettiği herhangi bir not bulunmamaktadır.

Katkı Oranı Beyanı: Bu çalışmanın tüm bölümleri tek bir yazar tarafından hazırlanmıştır.

The author / authors of the study declared the following points within the framework of the "COPE-
Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this study.

Funding: No support was received from any institution or organization for this study.

Support and Acknowledgment: No statement of support or acknowledgement was made by the
author regarding the study.

Declaration of Conflicting Interests: The author has no potential conflict of interest regarding re-
search, authorship or publication of this study.

Author's Note: There are no any notes declared by the author regarding this study.

Author Contributions: All sections of this study have been prepared by a single author.